

feleség és Barta Wanda, az önkéntes titkárnő. A köztük fennállt viszonylatrendszerre Gajdó Tamás utószava vet fényt, felvázolva a vélhető indokokat, s szembesítve azokat a kortársak és az utókor véleményével. A levelekből például nem derülnek ki a Fedák–Molnár házasság mindkettőjük számára előnnyel járó következményei, de a Barta Wanda életét és halálát kísérő körülmények sem. Ennek az utószónak, valamint a kötet egészének is egyik legnagyobb érdeme, mindezek bemutatása mellett, hogy kérdőjeleket tesz az íróról korábban kialakult, változtathatatlanul látszó megállapítások mellé: főleg életfordulatainak megokolását illetően. És nem is lehet másképp: megkérdőjelezi a rá vonatkozó emlékezőbizonyos részleteit is. Két kritikus pont ragadható meg Molnár Ferenc és Darvas Lili életében, az egyik a szülőföldtől, a másik pedig az Európától való elválással áll kapcsolatban – mindkettő életpályájuk egy-egy szakaszának lezárását is jelentette. A levelek, az értelmező jegyzetek és az utószó fővonalként természetesen e kapcsolat folyamatos rajzát adják, a háttérben mindig magyarországi korrajzzal, de a fő téma azért a színház maradt, a férj bemutatói, a feleség szerepei és az előadások létrehozása. Világosan érzékelhetővé válik művészet és valóság különbözősége, ahogyan a házasság szokatlansága is: a kölcsönös ragaszkodás mellett a saját életpálya autonómiájának védel-

me. S a rendelkezésekre álló keretek között a szövegközlés és a kommentár egy differenciáltabb Darvas Lili-kép megteremtésére is kísérletet tesz, többek között szerepeinek teljes körű közlésével, illetőleg a róla fennmaradt fényképfelvételekkel.

A kötet a tudományos kritériumoknak is megfelel: a főszöveget magyarázó jegyzetek egészítik ki, s több szempontú mutatórendszer teszi lehetővé a tematikus keresést. Mindez példásan dokumentálva levelek, táviratok, képeslapok és egyéb iratok hasonmásaival. A tipográfiai igényességet – és a kiváló nyomdai munkát –, amely még a jegyzetek indexeire is kiterjed, csak dicsérni lehet. Az illusztrációkat tekintve a kiadó kimondottan reprezentatív kiadványt hozott létre.

Darvas Lilinek hosszú életet adott a sors, Makk Károly filmjéből még sokan emlékezhetnek rá. Kár, hogy ezt a könyvet már nem veheti a kezébe.

BUDA ATTILA

(Petőfi Irodalmi Múzeum – Argumentum Kiadó, Budapest, 145 oldal, ármegjelölés nélkül)

CSIFFÁRY GABRIELLA:

Régi magyar fürdővilág

Csiffáry Gabriella *Régi magyar fürdővilág* című színes és színvonalas

könyve a minőségi ismeretterjesztés legszebb hagyományait követve egyszerre tanítja és szórakoztatja olvasóját.

A Helikon Kiadó új sorozatának, a Palettának első köteteként megjelent munka röviden, de lelkiismeretesen mutatja be a magyar fürdőkultúra sok évszázados történetét, melyet a gondosan válogatott képanyag, a történelmi Magyarország legkülönbözőbb vidékeiről származó korabeli képeslapok tesznek még élvezetesebbé és élményszerűbbé.

A római történetírók leírásai, valamint a töredékeiben is lenyűgöző ókori és kora középkori mozaikok tanúsága szerint az antik kultúrában kiemelkedő szerepe volt a víznek és a fürdőzésnek. Előkelőbb házak természetes tartozéka volt a fürdő, a kerteket pedig a legtöbb helyen kutak és csobogók díszítették és tették otthonosabbá. Minden valamirevaló városban, még a legeldugottabb, Isten háta mögötti provinciákban is ott volt a városháza, a szentély és a piactér szomszédságában a közfürdő, amely egyszerre kínálta a szórakozás, a gyógyulás, a tisztálkodás és a megtisztulás lehetőségét. A rómaiak által ámulatba ejtő precizitással megtervezett és megépített csatorna- és vízvezeték-hálózatot az utódok elhanyagolták; a higiénia hiánya miatt a középkorban, de még az újkorban is szinte állandó volt a járványveszély. Magánfürdők híján a közfürdők biztosították

a lakosság számára a tisztálkodási lehetőséget, a vízzel való érintkezés antik öröme pedig már nem volt jellemző a középkori népekre és emberekre.

A középkori és az egyre népeesebb újkori városokban a tiszta ivóvíz drága kincsnek, a tisztálkodás pedig ritka szertartásnak számított. Minden város, így például Pest-Buda esetében is jól megfigyelhető, hogy az előkelőbb városrészek a folyón mindig feljebb épültek, hiszen itt mindig bőségebb és főleg tisztább volt a víz. A középkorban az egyház által fenntartott kórházakban közfürdőket hoztak létre, ahol a legfontosabb szolgáltatás a gyógyítás volt. Az újkorban egyre inkább elterjedtek a városi hatóságok által bérbe adott fürdőházak, ahol a köpölyözés, az érvágás, a hajvágás és a borotválkozás mellett fiatal, csinos lányok más jellegű szolgáltatásait is igénybe lehetett venni, akik megfelelő fizetség fejében szívesen vállalkoztak a lelki sebek gyógyítására is. Évszázados, meg-megújuló és nem minden alapot nélkülöző az a vád, hogy a járványok kitöréséhez a fürdőházak, valamint a fürdőházakban alkalmazott „alternatív gyógymódok” is nagyban hozzájárultak.

A főúri családok levelezésében és a külföldi utazók leírásaiban fellelhető szórványos adatok tanúsága szerint a vizekben és gyógyvizekben gazdag Magyarországon is hosszú hetek teltek el két „ferdőzés” kö-

zött, a haj tisztítására pedig több hónapos szünet után is csak nehéz szívvel, általában orvosi felszólításnak engedelmeskedve vállalkoztak. Európa más országaihoz hasonlóan hazánkban is a felvilágosodás természettisztelete és az orvostudomány gyors fejlődése vezetett a fürdőkultúra kiteljesedéséhez.

A reformkor legismertebb fürdőhelye a postakocsival és hajóval is megközelíthető, legendák és titkok övezte Füred volt, de a Déli-vasút megépítése, majd nem sokkal később Siófok kiépülése a feltörekvő pesti polgárok számára is elérhetővé, megközelíthetővé tette a Balatont. A 19–20. század fordulójától a szabadidő intézményessé válásával a rohamosan kiépülő fürdőhelyek már kereskedőket, iparosokat és értelmiségieket is vendégül láttak. A gyógyítást pedig egyre inkább háttérbe szorította és felváltotta a mind népsebb szórakozás, a nyaralás.

Aki Csiffáry Gabriella könyvét olvasva vagy lapozgatva kedvet kapna a magyar fürdőkultúra tanulmányozásához, annak Kósa László alapvető munkáját, a *Fürdőélet a Monarchiában* című kötetet, illetve a figyelemre méltóan alapos és gazdag *Magyar Fürdőalmanach* című kiadványt ajánlhatjuk jó szívvel.

SZELKE LÁSZLÓ

(*Helikon Kiadó, Budapest, 2004,*
144 oldal, 2990 Ft)

BENCE OTTÓ – HERMANN ILDI:

Látvány körút

Budapest az ezredfordulón

Még csak nem is kerületről kerületre, de – sokszor zsebkendőnyi – városrésztől városrészt haladva kalauzolja olvasóját Pestbudán a *Látvány körút* szemlélőjét a szerzőpáros, Bence Ottó és Hermann Ildi. Németh Gábor találó kifejezéseivel (a könyvészetileg egyébiránt remek munka hátsó borítóján): „a manierista szóképzés” és a „minimalista fényírónő”. Azért nagyon találó ez a megközelítés, mert valóban mintha a tárcaíró és a fotográfus egyaránt főlvételeket készítené a városról. Hozzá olyanokat, melyekkel útikönyvek, kalauzok, programajánlók, menetredek, s mindezek egyben sem vehetik föl a versenyt. Persze nem is célja e kötetnek, hogy azokkal „konkuráljon”; egészen másról van itt szó. Bence és Hermann azért tud egyszerre közelségbe kerülni a megfogalmazottal és a megfogalmazottak olvasójával, szemlélőjével, mert léptékük, egészen szimplán fogalmazva: emberi. Vagyis követhetőek. Egyikük sem használ nagytotált. Núansznyi, rezdülésnyi állandóságokat, elmozdulásokat ábrázolnak, mely állandóságok, elmozdulások egy tulajdonképpen folyvást változóban lévő természeti, építészeti, kulturális, s eltelt hosszú évszázadaira vissza-